

Nikola Bićanić

Krajiška 12, Zagreb

ANTE STARČEVIĆ U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

---

*»Ne zna se zborom laskavim udvorit,
Nevik je tuđoj predati se volji,
Zmaj je, na krivdu kad mu se oborit;
Al' znaš li ćud mu-od njeg' nigdje bolji
S čovjekom ljudski-pa vjerom ne krene
Prije ti strunu Velebitske st' jene!«*

Lavoslav Vukelić: »Sbogom Lici«

Kad sam pred nešto više od četiri godine za Oca Domovine dr. Antu Starčevića, našeg Ličanina iz Žitnika i najistinskijeg Hrvata, naglasio da je mudar učitelj koji je hrvatsku misao izrazio najpotpunije, najdosljednije i najbolje i koji je, izražavajući ono što u bitnom određuje hrvatsku narodnu svijest, bio jedini valjan kriterij hrvatstva i nezamjenjiv izbornik orijentacije koja je u hrvatskom političkom vrludanju za Hrvatsku i njezin narod najbolja, i kojom nam jedinom valja ići, tad sam na umu imao Antu Starčevića kao našega političkog učitelja i hrvatskog ideologa, ispustivši pritom iz vida i njegov sjajni talent književnika. Ispravku mojoj ograničenosti našao sam u riječima Dubravka Jelčića: »Starčević pisac bio je dugo, pa je možda za dio naše javnosti i danas, u dubokoj sjeni Starčevića političara. A ne bi trebalo biti tako, jer je Starčević ne samo započeo kao književnik različitim izrazito književnim, štoviše beletrističkim sastavcima, nego je on ostao književnik i kao politički pisac«.

A napisao je mnogo jer je cijeli svoj život pisao. Roditelji Ante Starčevića bili su Jakov i Ana (nazvana Milica), udova Čorak, pravoslavka Bogdan iz Široke Kule koja je poštivajući crkveni kanon da bi se mogla crkveno

vjenčati za katolika, s pravoslavne prešla na katoličku vjeru. Kod Horvata čitamo: »Miličin muž doskora umrije, a kad se navrší godina žalosti, Jakov Starčević isprosi i vjenča Milicu udovicu Čorkovu i u sirotinjskoj kući Starčevića rodi se Jakovu i Milici sin Ante, uz brata Jandru i dvije sestre«. I svog brata i sestre Ante je nadživio. Od Josipa Horvata doznajemo i da je Antina majka bila »stasita crnomanjasta tamnokosa crnooka Milica, ljepotica s koje se njezino selo pročulo i za koju su se otimali momci iz cijeloga gospićkoga kraja, dok je Antin, otac, najmlađi sin žitničkoga seoskog kneza Filipa, bio onizak, čvrst i plavokos, čovjek rijetke duševnosti, vrela srca i duboke osjećajnosti, koji je imao u sebi neku umjetničku žicu, istinsko prirodno ćućenje za ljepotu, spremnost da za nju žrtvuje sve, i koga je dugo pamtio svijet žitničkoga kraja, i njegovo obličje i njegovu ćud, koga su se njegovi zemljaci davno poslije njegove smrti sjećali radi njegove prirodene mudrosti, poučnih savjeta i duhovitih šala. On je kao momak bio na glasu kao šaljivčina, pjevač, plesač, u kom je, kao i u svim ljudima njegova roda, bila usađena i ona čvrsta volja, koja ih je činila dosljednima do upornosti, bez obzira na osobnu žrtvu«. Svojstva roditelja kao da su fotografijom doslovce preslikana i na njihova tijelom lijepa i stasita, i duhom stoički nepopustljiva i dosljednog u hrvatskom državotvornom nauku i umjetničkim tvorbama sklona sina Antu. Lijepo je i vjerno Josip Horvat prikazao Starčevićev život i njegovo djelo i tko sam ja da bih se njegovom pisanju suprotstavio, osim u jednom u čemu mi, vjerujem, Josip Horvat ne bi zamjerio. On je, naime, pogriješio kad je Antin ekavski govor ovim riječima ocijenio: »i za Antu Starčevića sveti uzor svakog jezikoslovlja čist je narodni jezik; da je pri tome Ante Starčević postao ekavac, a ne ikavac kao njegov stric Šime, bit će tome razlog moguće uticaj materinji, jezik matere uvijek djeluje na jezik sina, a moguće i to da je u Antino doba i u njegovom zavičaju počela ikavština uzmicati pred ekavštinom«. Po Josipu Horvatu, dakle, ispada da je majka Ante Starčevića govorila ekavski jer se rodila u ličkoj pravoslavnoj obitelji i da je time utjecala i na sina Antu da i on govori ekavski. Nije vjerovati da Josip Horvat nije znao da govor nije genetski vezan uz bilo koju, pa ni uz pravoslavnu vjeroispovijest, kao što je neshvatljivo da nije bio valjano informiran o Lici u kojoj se Ante Starčević rodio i u kojoj pravoslavni, pogotovo oni koji su živjeli u selu kao što je

Široka Kula, nikad, zaista nikad nisu govorili ekavski, što potvrđuju i njihove česte riječi: krumpijer, njesam, Korjenica. Ante Starčević svoj ekavski govor sigurno nije koristio zbog utjecaja materina, nego ga je buntovno koristio kao oporbu ijekavštini Vuka Stefanovića Karadžića i s njim godine 1850. u Beču uglavljenoga famoznog književnog dogovora, a uz to, priređujući za tisak *Razvod istrianski iz godine 1325.* pisan čakavski, otkrio je u njemu i mnogo ekavskih elemenata, zbog čega je u ekavskom govoru vidio i prvotnu osnovu u razvoju hrvatskog jezika.

Ante Starčević je u žitničkom gospićkom predgrađu 23. svibnja 1823. nikao u rodu Starčevića, od kojih su se, osim njega, i Šime, i David, i Mile, i poslije i još neki potvrdili kao sjajni izdanci svoga roda i kao dike domovini. To osobito vrijedi za bratića Antina oca, popa Šimu koji se istakao i u književnosti. On je kao mladi župnik u Ličkom Novom u »nezriloj dobi«, s nepunih 27 godina napisao prvu hrvatsku gramatiku na hrvatskom jeziku i godine 1812. je objavio u Trstu pod naslovom *Nova ricsoslovica iliricska*, zbog koje je ocijenjen kao najznatnije lice hrvatske književnosti u dopreporodno doba. Uz to, bio je i autor teoloških djela i znalac više stranih jezika, prevoditelj i jezikoslovni polemičar, tvrdokoran i dosljedan u svojoj nepokolebljivoj ličkoj tvrdoglavosti. Šime Starčević bio je župnik u Karlobagu kad je godine 1836. doveo iz Žitnika k sebi 13-godišnjega Antu i bio mu učitelj, čiji će se snažni utjecaj osjećati kroz cijeli Antin život, što je zamijetio i Josip Horvat koji u spomenutoj knjizi napominje da će u Antinim govorima u Hrvatskom saboru »brujit mrzovoljasta Šimina riječ nad propuštenim prilikama, nad slaboćom njegovih suvremenika!« *Ričoslovicom* je Šime Starčević htio stvoriti jedinstveni hrvatski književni jezik temeljen na štokavskoj ikavici kao čistom narodnom govoru koji se već ranije u dotursko vrijeme dokazao u znanosti i umjetnosti te oživljavajući staru borbu naših glagoljaša protiv latinske dominacije i pridržavajući se čvrsto načela »ne sliditi jezike inostrane, doklen bude moguće«, isticao nastojanje za osamostaljenjem probuđene hrvatske nacionalne svijesti, udarajući tako temelje hrvatskoj kulturnoj, i time i političkoj nezavisnosti i slobodi, kao što će kasnije i njegov sinovac Ante ustrajati u uvjerenju da se na državno-pravnom i političkom planu Hrvati ne smiju ni na koga oslanjati i da sve svoje ufanje trebaju polagati u svoje vlastite snage, ističući nepokolebljivo

načelo da u Hrvatskoj mjerodavni mogu i trebaju biti jedino Bog i Hrvati. Vrlo poučan napis o Šimi Starčeviću objavio je i naš jezikoslovac Julije Derossi. Šime Starčević u načelu je bio oduševljen idejom ilirskoga preporoda što mu, međutim, nije smetalo da se u oštrim zadarskim polemikama energično suprotstavlja zagrebačkim jezičnim novotarijama, kao Gajev i Vukov žestok protivnik. Slično će i njegov sinovac Ante od pristaše postati Ljudevitu Gaju i Vuku Karadžiću i njihovom književnom dogovoru nepomirljiv protivnik. »Od žestokog Ilirca, koji čita, uči napamet sve ilirske spise svom žestinom zanešena mladića, postaje Starčević već početkom Bachova apsolutizma beskompromisan Hrvat, koji neustrašivo brani slavnu hrvatsku povijest i ljubomorno čuva odlike staroga hrvatskog jezika«, ističe Antin sinovac Mile Starčević.

Ante Starčević je nakon Karlobaga s preporukom svoga strica Šime nastavio učiti kod popa Jose Vlatkovića, župnika u Smiljanu, i nakon trogodišnjeg privatnog školovanja u listopadu 1839. nastavio je školovanje u sjemenišnoj gimnaziji u Zagrebu. Tu mu je među inim bio kolega i njegov budući politički istomišljenik Eugen Kvaternik, s kojim je godine 1861. utemeljio hrvatski pravaški pokret. Ante Starčević u gimnazijskim danima u Zagrebu nije prekidao vezu sa stricom Šimom u Karlobagu koji mu je i novčano i preporukama pomagao. Mali nespornost na prijamnom ispitu u Zagrebu Ante je donio nadimak Vlah koji je potkraj gimnazijskog školovanja zamijenio njegov poznati nadimak Stari. U humoreski *Uputa* objavljenj u Hrvatskom koledaru za godinu 1858. Starčević je oslikao veselu zagrebačku mladost i život zagrebačkih gimnazijalaca ispunjen kojekakvim, ponekad i okrutnim vragolijama karakterističnim za školarce i za mlade uopće, a zbog kojih je i on bio podvrgnut školskoj stezi i osuđen na dvadeset i pet batina po golom tijelu, što je bilo i izvršeno. Zlata Derossi nalazi za to lijepe riječi: »Ti isti ljudi, hrvatski đaci i studenti, koji su hrvatskoj književnosti dali biljeg zrelosti, ozbiljnosti i iskrenog rodoljublja, trošili su višak svoje energije na način koji u sebi nosi karakteristike svake mladosti, svakog vremena, pa i svakoga naroda na pragu svoga buđenja i osvješćivanja«.

I devetnaestogodišnjeg zagrebačkog gimnazijalca Antu Starčevića oduševio je Ilirski pokret, a uporna žudnja za knjigama povezala ga je i s vođom

tog pokreta Ljudevitom Gajem, u čijoj je knjižnici dolazio do knjiga koje je inače bilo teško drugdje nabaviti. U *Uspomenama* Starčević se godine 1870. prisjeća: »Za ilirstva nebiaše druga nego da budeš Ilir ili Magjaron. Samo u tu jednu stranku, u Ilire ili u Magjarone, morao je kod nas svatko spadati«. U to vrijeme potkraj gimnazijskog školovanja javlja se Starčević i svojim prvim pjesničkim tvorbama. Nakon što je Matica ilirska godine 1844. prema rukopisu iz Gajeve biblioteke objavila Gundulićeva *Osmana* s dopunom Ivana Mažuranića, sav je naš kulturni svijet, i u njemu i pjesnički početak Starčević bio ponijet starom dubrovačkom slavom i Gundulićem kao uzorom, zbog čega je i zaboravio jezikoslovne pouke svoga strica Šime u Karlobagu, i zbog čega nas prve Starčevićeve pjesme vraćaju u Gundulićevo vrijeme. Mažuranićeva dopuna svjedočava se i Starčeviću koji je kasnije iskazao snažno protivljenje pjesničkim tvorbama Ivana Mažuranića. U pjesničkim počecima Starčević je svoje ime prikrio u anagramu A. V. Rastevčić. Starčeviću je Gajeva Danica objavila pjesme: *San i istina*, *Verni podložnici premilostivomu svomu kralju Ferdinandu V.*, *Dva sunca* i *Tužba*, a novosadska Bačka vila godine 1845. pjesmu *Ličko gatanje*. Godine 1845. Starčević je s izvrsnim uspjehom završio gimnaziju u Zagrebu i senjski biskup Mirko Ožegović uputio ga je na studij bogoslovije u središnje sjemenište u Peštu. Starčevićovo opredjeljenje za svećenički poziv potaknuto je i željom njegovih roditelja, i stričevom voljom, ali i stric Šime, i Ante i njegovi sinovci David i Mile opredijelili su se za svećenički poziv prije svega zato što je to u vrijeme njihove mladosti bio jedini put k slobodi, u Krajini koju je kruta habsburška vlast odredila kao kasarnu i leglo vojnika, i u kojoj se želja za javnim djelovanjem mimo vojske mogla ostvariti samo kroz svećenički poziv. I zato se Ante u Pešti posvetio izučavanju povijesti i filozofije koju je godine 1846. i doktorirao, nadajući se da će se kao profesor posvetiti znanstvenom pozivu, i vjerojatno je zato godine 1848. i napustio teologiju. Starčevićev životopisac Kerubin Šegvić, međutim, vjeruje da je saznanje o krutom vojničkom stegom izazvanoj tragediji osakaćenog njegova zemljaka Filipa Baričevića, s kojom ga je župnik u Klancu Skočilić upoznao na Gospojini, za Starčevićeva boravka kod kuće u vrijeme ljetnih praznika godine 1846., bila pravi uzrok Starčevićeva napuštanja teologije, dok Tomislav Ladan navodi da je »prema nekima, Starčević zapravo bio

izbačen iz sjemeništa, jer je bio dokazivao da Boga nema«. Tomislav Ladan na umu je imao prigovore koje je Starčeviću uputio kanonik zagrebački Franjo Iveković, koji je Starčevićovo neslaganje s popovlukom i djelovanjem crkvenih pregalaca (prije svega biskupa Strossmayera) protivno interesima hrvatskog naroda ocijenio kao neznabožanstvo. No kako bilo da bilo, istina je da se Starčević Bogu i samom sebi zakleo da će sve podrediti radu za oslobođenje hrvatskoga naroda i da je dosljedno tomu »osobne potrebe sveo na minimum, odricao se svega bez čega se ikako moglo biti, nije se ženio, u jelu i piću umjeren, često oskudan, odijevanje siromašno, za novce nije mario...«, čemu valja dodati i Ladanovu primjedbu da je od svih raznoraznih oznaka vezanih uz Starčevićev život i djelovanje najispravnija ona koja ga određuje kao stoika »jer se doista najčešće vladao kao drevni Rimljanin stoičkoga kova koji je, uz svladano bogoslovlje, mudroslovlje, jezikoslovlje, govorničko i književničko umijeće, u duši ostao kremeniti seljak, koji je i pred smrt tražio da mu obuku opanke i da se u njima preseli s ovog na onaj svijet«. Resile su ga karakterne odlike dužnosti, strogoće i savjesti i kao rijetko tko u bogatstvu je bespotrebnosti našao temelj svoje nepotkupljivosti i samosvojne dostatnosti.

Godine 1848. Starčević nije uspio u natječaju za profesora filozofije i povijesti na zagrebačkoj akademiji i do izbora za velikog bilježnika županije riječke godine 1861. radio je u kancelariji zagrebačkog odvjetnika Lavoslava Šrama, u koju se vratio i poslije Rijeke i jednomjesečnog zatvora godine 1863. Osumnjičen zbog Rakovičke bune, 75 dana je odležao u zatvoru godine 1871. i poslije je kao pisar radio u odvjetničkoj kancelariji svog sinovca dr. Davida Starčevića u Jaski. U prelomnicama hrvatske politike on se prvi kao narodni zastupnik u Hrvatskom saboru od 1861. do 1871. i od 1878. do smrti godine 1896. kao lav borio za samostalnost i nezavisnost hrvatske države kao nuždan postulat hrvatskog povijesnog državnog prava i kao najstvarniji uvjet našega narodnog opstanka.

U pjesmi *San i istina* Ante Starčević rodoljubne političke misli izražava stihovima kroz alegorijske slike tužnog stanja domovine nakon zabrane ilirskog imena, i intriga mađarski usmjerenog Hrvatskoj nametnutog bana Hallera koje su dovele do srpanjskih žrtava u krvoproliću na Markovu trgu,

u svibnju godine 1845., iz kojeg je i Starčević jedva izvukao živu glavu, da bi se u filozofskom nadrašanju zbiljskog uzdigao do stoičkog stava, začuđujućega za njegovo jedva dozrelo doba.

»Viđah sred sna najgorjega
(Predam brojeć te strahote)
Da u gnjevu vlast višnjega
Tebe, i ime tve mi ote.
Ah! Međ nami (Višnji ukloni)
U najvećoj bludnje mieri
Jedan drugog davi, goni;
Ne već ljudi nego zvieri...
Motrit stadoh sad iznova
Sve u pogubi i u smeći,
Što no pria ne vierova'
Usiljen sam bio reći
Da rieč mudrieh, ka do sada
Traja mnogieh od godina',
Udes svietom da ne vlada,
Nit je bila – nit je istina,«

Dubravko Jelčić u tim Starčevićevim prvim pokušajima vidi Starčevićevu vještinu oblikovanja i »prilagodljivost preuzetim uzorima i moć da tuđa pjesnička iskustva, pa i tuđi versifikatorski instrumentarij primijeni u vlastitim stihotvoračkim kreacijama«, uz napomenu da je »Starčević već u tim stihovima na sigurnom putu da postane ono što je bio: zabrinuti domoljub, kritičar bratske nesloge, skeptik i stoik«, dok Josip Horvat za Starčevićeve pjesničke početke napominje da »kazuju mnogo o svom autoru i da nijesu bezlična, konvencionalna vježbanja u stihotvorstvu kao dobar dio pjesmica u *Danici* onih godišta, već da iz njih izbija ličnost, koja još doduše nije dovršena, ali koja već ima svoje prve određene biljege.«

U pjesmi *Verni podložnici premilostivomu svomu kralju Ferdinandu V. na 19. travnja 1845.* Starčević se od mladenačke obuzetosti dubrovačkom ijekavštinom okrenuo prema ikavštini u kojoj se rodio, i okrenut povijesti na način Andrije Kačića spominje se stare slave djedovine, u pjesmi prigodnici u kojoj Starčević nošen osjećajem dužnosti poštovanja hrvatsko-habsburškog ugovora, bez servilnosti i poltronstva izražava odanost Ferdinandu V. kao hrvatskom kralju, i rekao bih da ga politički mudro na starim ugovorom prihvaćenu obvezu prema hrvatskom narodu podsjeti.

»Na hiljade silnieh cara',
Neizrečene kraljah broje,
Koje Slava, mati stara,
Međ' sinove broji svoje -
Usried Rima glasovita,
I dičnoga Carigrada
Biše bozi ovog svita,
Od istoka do zapada.
A sva ova, dobri Kralju
Austrianskieh kruno cara',
Tve milosti nama šalju -
Za zasluge u znak dara.
Oj nek jošte lieta mnoga
Višnjega Te štiti ruka,
Za obrambu slavjanskoga
Tebi vierna uvijek puka.«

Kao peštanski sjemeništarc Starčević je objavio i ljubavne pjesme *Dva sunca* i *Tužba*, za koje neki pretpostavljaju da su možda plod njegove stvarne mladenačke ljubavi, dok je vjerojatnije da su one stihotvorne vježbe oponašanja starih dubrovačkih pjesnika, u čemu je Starčević vrlo uspio. A onda se Starčević - možda i zbog utjecaja strica Šime - okrenuo izrazito hrvatski usmjerenomj *Zori dalmatinskoj* i napustio dubrovački utjecaj te je

pod utjecajem Kačića početkom 1846. objavio pjesmu *Ličanin Zori dalmatinskoj*, u kojoj kao Ilirac tuguje nad rastrganom domovinom i traži da hrvatsko pravo vrijedi i onstran Velebita u Dalmaciji koju hudi zlotvor ote domovini.

»Poznato je, krasna zvezdo, svima
Da sram biše reći Dalmatina
Domovinu da on svoju – ima,
Da ga Slava slavskog rodi sina.«

Najbolja Starčevićeva lirska pjesma je pjesma *Podertini Solina*, objavljena početkom godine 1846. u *Zori dalmatinskoj* kao fragment veće, ali nedovršene epopeje o slavi Ilirije. Ta pjesma je i Horvatu »najdotjeranija Starčevićeva pjesma, koja u nekim stihovima ima byronovske ugođaje, a u nekima utjecaje najljepše narodne lirike«, dok Zlata Derossi u njoj vidi »elemente narodne tužbalice oplemenjene dotjeranošću izraza, izglađenošću melodioznog stiha, konkretnim slikama i snažnom izražajnošću, što je očit dokaz Starčevićeva pjesničkog talenta«.

»O jesi li to ti moj Soline,
Nedobitan koj si perkosio
Lukavštini svih Gerkah smionih,
I svoj sili Rima ohologa.
Je li ovo danas stanje tvoje,
Tvoja mogućnost, tvoja Veličina?-
Vajme meni! S kim tužan govorim,
Koga pitam, tko mi odgovara
Gde sam bedan, što je oko menel?
Nije grada, ne zna se za njega!!!
Sve 'e srušeno, svega je nestalo.«

Vrlo je vjerojatno da je Starčević pjesmom *Podertini Solina* utjecao i na pojedine hrvatske pjesnike (Kranjčevića: *Noć na foru*, Franju Turića: *Razvalinam Solina*).

Deseteračku pjesmu *Odziv od Velebita* Starčević je potpisao imenom A. V. Starčević, Ličanin, i u njoj poput Kačića narodnim stihom pjeva o zloj sudbini rastrgane i razjedinjene domovine koju će k staroj slavi vratiti predvodnik hrvatskoga naroda, ban Josip Jelačić, u kojeg Ante Starčević kao iskreni rodoljub čvrsto vjeruje, premda se poslije u godinama splasnuća hrvatskoga osloboditeljskog poleta bana Jelačića odrekao.

»Tad od mora pa do vode Mure,
Od Ljubljane pa do Jajca grada,
Biše pobro naša domovina.
Tada su se bratja poznavala,
I ljubila kako bratja prava.
A kad nas postiže sudbina,
Gorka sudba, ljute rane naše:
Branit ćemo našu domovinu
Pod zaštitom našeg dobrog kralja
I njegova namiestnika bana
Bog nam pobro oba poživio!!«

Nezahvalna je Austrija hrvatsku odanost »nagradila« Bachovim apsolutizmom i u razočaranom rodoljubnom Starčevićevu srcu posijala je mržnju koju je do groba nosio, a budnica *Ustani bane Hrvatska te zove!* u hrvatskom narodu samo je očuvala uspomenu i sve donedavno je u hrvatskom ropstvu grijala nadu u hrvatsku samostalnost i slobodu. U vrijeme apsolutizma Starčević je po mišljenju njegovih biografa bio najplodniji hrvatski književnik. Godine 1852. i 1853. bez plaće je radio u odboru Matice ilirske, historičkom društvu i u uredništvu književnog časopisa *Neven*, u kojem je godine 1852. izlazila i njegova satirička kozerija *Poslanica pobratimu D. M. u B.*, a godine 1853. pjesnički prijevodi Anakreontovih začinaka i

Prizor iz života, putopisna crtica u kojoj kroz prikaz ciganskog života kritički progovara o Hrvatskoj s izrazitom političkom porukom. Književne prikaze i jezične polemike objavljivao je 1851. i 1852. u ilirskim *Narodnim novinama*, a u *Obćem zagrebačkom koledaru* za godinu 1850., u rubrici Zabavna stranka objavljeni su uglavnom Starčevićevi prilozi i prijevodi. U toj ediciji posebno su objavljena i izvrsna Starčevićeva filozofska razmišljanjima o životnim dobima čovjeka u prilogima *Djetinjstvo*, *Muževnost*, *Starost* i posebno u prilogu *Starost* koji su prvi eseji u modernoj hrvatskoj književnosti. Iako su spomenuti napisi bez potpisa autora, za njih je ustanovljeno da su sigurno Starčevićevi. U istom koledaru, pri njegovu kraju, pod nedužnim naslovom *Nešto iz prirodoslovlja* Starčević je vještinom majstora kamuflatora prokrijumčario jednu od najžučljivijih političkih satira u hrvatskoj političkoj književnosti, alegorijski prikrivenu portret-definiciju mađarona kao živine, zbog čije beskorisnosti nitko nije odgonetnuo zašto ju je Bog stvorio. U Hrvatskom kalendaru za godinu 1858., koji je uredio Starčević, objavljeno je više njegovih priloga i među njima esej *Muhamed* i humoreska *Uputa*. Neki su od tih Starčevićevih priloga potpisani karakterističnim suglasnicima iz njegova prezimena: S-č-ć, a neki su bez potpisa. Među Starčevićevim književnim osvrtima posebno mjesto pripada njegovoj ocjeni Đorđićevih *Razlicih pjesni*, za koju Drechsler ustanovi da je »prvi naš pravi književni esej iz dubrovačke književnosti«. U *Pozoru* godine 1860. Starčević je objavio važne političke članke: *Politika*, *Diplomacija*, *Zajednica*, *Zajedničari*, a godine 1861. je kao veliki bilježnik Riječke županije s četiri svoje znamenite predstavke obrazložio položaj Hrvatske nakon Bachova apsolutizma, zbog čega je izgubio položaj u Rijeci i mjesec dana odležao u zatvoru. Treba spomenuti i polemike koje je početkom 50-ih godina 19. stoljeća Starčević vodio u *Narodnim novinama* vezano uz njegovu kritiku jezične redakcije Palmotićeve *Kristijade*, kao i njegovo polemiziranje s urednikom književnog časopisa Kolo Andrijom Torkvatom Brlićem vezano uz Starčevićeve kritičke primjedbe. Posebno su oštre bile Starčevićeve polemike sa *Srpskim dnevnikom* i beogradskim *Srpskim novinama* koje su se, nadahnute velikosrpskim idejama Vuka Stefanovića Karadžića zaletjele, tvrdeći da hrvatski jezik uopće i ne postoji, na što im je i kasnije godine 1868. Starčević raspravom *Ime Serb* posebno žestoko odgovorio.

Nakon apsolutizma, početkom 60-ih godina 19. stoljeća, Starčević je napustio ilirsku utopiju i krenuo svojim putem. U vrtlozima hrvatske politike s Kvaternikom je godine 1861. utemeljio pravaški pokret i budući dremovnu nacionalnu svijest spasio hrvatstvo. Ilirstvo je kao crvotočina nagrizalo i potkopavalo hrvatsko i osobito velikosrpski obojeno jugoslavenstvo koje je iz njega slijedilo, i uz njih narodnjački našinci i k Pešti usmjereni mađaroni nisu djelovali u hrvatskom interesu. »Tako, dakle, što tudjinac jedva poželiti usudio se, to učini izmet Hrvatske proti Hrvatskoj, i to bez-da ga itko, bez-da ga išto od izdaje odbiti mogaše. Koje zgođe, a kako upotrebljene! Kako bi danas stajao narod hrvatski i kod kuće i u mnenju narodah, da ga nebudu domaći sinovi obružili, izdali i raztrovali!«. »Puna tri desetljeća«, napominje Dubravko Jelčić, »stajao je Starčević u hrvatskoj politici sam nasuprot svima koji su bili prijetnja Hrvatskoj, sam protiv unionista i narodnjaka, mađarona i austrofila. A onda i jugoslavena-srbofila!«. I preostalo mu je jedino: riječ. Govorena i pisana koju je upućivao hrvatskom narodu, da mu otvori oči i otkrije provaliju pred kojom se našao, »velikim dijelom i svojom krivnjom«. Poticaj za pisanje sam je Starčević ispovjedio riječima: »Pokazati čitatelju istinu i neistinu, lepo i ružno, dobro i zlo, plemenito i sramotno, korisno i škodljivo, pravo i krivo: to je sve što se od pisca može očekivati. Ja ću se ili toga držati, kako mogu, ili ću mučat i mirovat«.

Nesustajućom riječju protkani su Starčevićevi izljevi u govorima, pripovijestima, kazališnim djelima i osobito u vješto skladanim oštrim rugalicama u prozi i u stihovima odašiljanim na adresu slavoserba i mađarolaca: Mažuranića, Račkog, Strossmayera i članova Jugoslavenske akademije, opisujući ih kao političke puzavce i dodvorice koji »ocrnjuju i hule onoga pred kim će sutra na koljena padati; sutra će klevetati onoga pred kim danas kleče. Da ih Beč ne bi poticao i podržavao, oni bi već davno govorili da nema sreće dok se svi ne pomađarimo«. Slavoserbima Starčević nije dao ni raso, niti etničko, nego psihološko i moralno određenje, tretirajući ih kao političku kategoriju. »Oni su sužanjska pasmina, skot gnjusnii od ikojega drugoga... oni se u svemu vladaju kako im njihovi pastiri odredjuju«. Izraziti literarni talent Starčević je pokazao u satiričkim spisima u *Pismima Magjarolacah* koja je 1867. počeo objavljivati u satiričkom

časopisu *Zvekan* i nastavio u *Slobodi*. Više političkih rasprava i zanimljivih priloga objavio je 1860. u *Pozoru* i u *Obzoru*, kao i u političkom časopisu *Hervat* (1868.-1869.) koji su svojim priložima ispunjavali Starčević i Eugen Kvaternik, u časopisu *Hervatska* (1869.-1870.) u kojem su uz Kvaternikove i Starčevićevi članci potpisani s V. Bach, kao i u glasilima stranke prava koja su od 1871. do 1894. izlazila pod imenima *Hervatska*, *Sloboda* i *Hrvatska* u Sušaku i Zagrebu od 1871. do 1894. godine. Za Starčevićovo književno djelo značajni su njegovi sjajni osvrti na hrvatsku zbilju koje je objavio u djelima objavljenim zasebno pod raznim imenima.

Nakon 1848. Starčević se ostavio pjesništva i »kao čovjek stvarnosti klonio se imaginacije i kao književnik prvi je realista u hrvatskoj književnosti XIX. vijeka. Urođeni realizam ličkoga čovjeka, koji prirodno stvara opori život Like, našao je u Starčeviću pun izražaj, i tek do petnaest godina kasnije Starčević će opet zgodimice kovati stihove, nezgrapne oblikom, rugalice, pamflete protiv političkih dušmana«.

U pjesmi u prozi *Hrvatska domovina*, objavljenoj godine 1871. u časopisu *Hrvatska*, Starčević slika Hrvatsku koju obilje darova čini domovinom u Europi jedinstvenom i najpogodnijom, kad ne bi sebičnost tuđinstva i nerazumnost državne uprave otimala, tamanila i zatrla.

Od Starčevićevih proznih radova objavljen je u Danici njegov prvi prozni napis *Nešto od pirnih običajah u Lici* koji je mladog Starčevića uzdigao među najistaknutije hrvatske pripovjedače onog vremena. »U preporodnoj književnosti, napominje Horvat, nitko do njega nije pisao tako jedrim jezikom, tako plastički i dinamički dao jedan tako savršen opis života, kao što je Starčevićev opis narodne gozdbе...i stari je pop Šime morao uživati čitajući raspravu svoga sinovca, premda se ovaj odmetnuo od njegovih jezikoslovnih načela - bila je to književnost kakvu je on želio, poučna, narodna«. Svadbene običaje od zagledačine do zaruka i ženidbe, slika Starčević jezgrovitim ličkim govorom: »Zatim svi sednu oko stola, razvrate torbe, i bisage, razvežu mešine s vinom, koje su doneli, te jedući, pijući i pevajući nuz gusle, tambure i diple i marve (dorptine) poberu. Kad se mešine skarče, torbe sruše, psi i mačke ispod stola pobegnu, kad dojde u bukare mrak, a čaše se počmu belit---načinivši rok parstenu izljubivši se razidu se«. Čitajući

Starčevićev opis ženidbe njegovih zemljaka, čitatelj osjeća kao da mu stari Ličanin pripovijeda kako je bilo nekada i uživa slušajući ga, jer su mu riječi lijepo posložene slike u albumu starih ličkih običaja. Daleko u Zagrebu, a tako čvrsto vezan uz svoje ognjište pod Velebitom! Ali uz razdraganost i ozbiljna opomena! »Ne može biti celo selo mesec danah sito i pijano od šta god. To je još lepo, da se k svakomu svega sela stanovnici skupe: po redu od jednoga do drugoga gde svi, pozvani i nepozvani, domaći i stranjski u ljubavi i veselju, koja se još samo kod Slavjanah gdegdje nalazi, svoj trud potroše, bez da bi tko na koga samo ružno pogledao«. Ali na oskudicu naviknut Starčević opominje i na siromaštvo koje ovi pirovi ljudima na vrat navlače jer »ni jedan (kako mora biti) pir ne projđe bez smarti barem jednoga govedčeta, desetak janjaca, malo manje jaradi, a kokoših i purah ni broja se ne zna, pa mnogom oženji ne ostane u kući ništa, nego prazni hambari«. Nije li ova svezremenska istina i danas itekako aktualna.

Dramaturgija predstavlja posebno mjesto u Starčevićevom književnom djelu, što je više bilo posljedica prilika teških za javno djelovanje, zbog kojih je Starčević kazalište koristio kao govornicu, negoli njegova dramaturškog talenta. Odbor za upravu narodnog kazališta u Zagrebu u listopadu 1850. raspisao je natječaj za kazališna djela s četiri nagrade, na koji se s još četvoricom autora i Starčević odazvao. Njegova prva drama *Porin* nije izvedena i izgubljena je, a da je postojala znade se na temelju o njoj vrlo negativnog izvještaja žirija koji joj zamjera što u njoj junaci, umjesto uzvišenim stilom dostojnog kazališnog govora, govore čilim narodnim jezikom, a za koju ovoj suprotnu i vrlo povoljnu ocjenu daje nepoznati polemičar u tvrdnji da je stvarana s iskrenom namjerom da se prikaže otpor starohrvatske patrijarhalnosti nadiranju zapadnjačkog novotarstva. Na sljedeći natječaj Starčević je poslao djelo *Selski prorok-predstava u tri čina iz hervatskog života* koje je naš prvi pokušaj igrokaza iz narodnog života, i preteča Freudenreichovih *Graničara*. U radnji koja se događa u Lici potkraj 30-ih godina 19. stoljeća Starčević se kroz veličanje naše iskonske starine i praznovjerje i lakovjernost svojih zemljaka Ličana, alegorijski obara na mnoge lažne proroke Svevidiće koji lakovjernu Hrvatsku vode k propasti. Iako je drama *Selski prorok* bila preporučena za izvedbu, ona nije izvedena i izgubila se, a pronađena je u ostavštini Davida Starčevića prigodom

Starčevićeva 100. rođendana i zahvaljujući Ljubomiru Maštroviću godine 1923. je objavljena. Godine 1852. Starčević je napisao još dva kazališna djela koja su izgubljena: dramu iz pučkog života *Ljubomir* i jednu dramu kojoj je nepoznat naslov, a po Horvatu Starčević je »priredio za kazalište i dva prijevoda ne zna se kojih djela«. Nezadovoljan oživljavanjem kazališnog života izvan Zagreba, Starčević je reagirao satirom u filozofskoj koseriji *Poslanica pobratimu D. M. u B.* Godine 1850. po nagovoru Ljudevita Gaja Starčević je redigirao *Razvod istrianski od godine 1325.*, u kojem pokazuje da je »kod otacah naših, jezik hervatski bio sasvim služben, a ne samo služben nego i diplomatički, još onda, kad mnogi zapadni narodi nisu ni mislili, da bi svoj na to veličanstveno mesto uzneli, premda, velim, on dokažuje, koliki je bio kod otacah naših hervatski narodni ponos, kome kod nas ni traga neima«. Godine 1851. u *Narodnim novinama* Starčević je pozvao na pretplatu za svoju *Hrvatsku ričoslovicu*, gramatiku koja je trebala biti odgovor na Karadžićevu jezikoslovnu invaziju, kanio je učiniti i prvi hrvatski moderni prijevod *Svetog pisma*, napisao je i 30 araka *Etike* i planirao je i knjigu filozofskih eseja što mu je, obuzetom svakodnevnom političkom borbom, omela i oštra cenzura i policijski nadzor sve prisutniji i sve oštrij nad njim u godinama apsolutizma. U vrijeme apsolutizma Starčević je u Matičinu književnom glasilu *Neven* objavio filozofsku koseriju *Poslanica pobratimu D.M. u B.* i u njoj satirom izrazio nezadovoljstvo oživljavanjem kazališnog života izvan Zagreba, a potom i novelu *Prizor iz života*. U *Nevenu* je godine 1853. besplatno vodio uredništvo i ispunjavao kritičku rubriku *Tobolac*.

Kritičkim osvrtima na hrvatsku književnost Starčević se potvrdio vrlo presudnim. Posebno se okomio na pjesništvo svoga političkog protivnika Ivana Mažuranića, čija mu se dopuna Gundulićeva *Osmana* dopala, no za čije druge pjesme kaže da su šuplje i okorne, dodajući za glavni Mažuranićev spjev: »Čengiĉkinja biaše i ostade mi sablazan. Herđa, koja sama mogaše si dati zadovoljštinu, da bude imala išto čovečnosti, ta se herđa krade i mami Crnogorce, neka idu iz potaje ubiti jednoga čoveka. Na to gnjusno delo diže se pod izbor stotina Crnogoracah, i ojačuju se svetotajstvi vere, pričestju, šuljaju se ter iz zasede srećno ubiju toga čoveka. Moguće da bi i Cigani što takova učinili, nu nije moguće, da se oni ne bi stidili to ikomu kazati«. U prosudbi navedene Starčevićeve ocjene književni

eksperti su se razdijelili i, gledajući isključivo s povijesno-političkog stajališta, jedni su u njoj vidjeli Starčevićovu sklonost Turcima i nesklonost slavenskoj solidarnosti, vezano i uz njegovu pravašku protivštinu prema austrofilu Mažuraniću, dok su ju drugi kao plauzibilnu prihvatili i nastavili pa je u skladu s njom i pravaški pjesnik Ante Kovačić spjevao travestiju *Smrt babe Čengiĉkinje*. Suprotstavljajući se ideji da je Starčevićovo polazište u književnoj kritici Ivana Mažuranića imalo političke kriterije, Dubravko Jelčić zaključuje da temeljna odrednica Starčevićeve stroge ocjene Ivana Mažuranića nije bila u Starčevićovoj politici, nego u njegovoj nepokolebljivoj etičnosti. »Mažuranićevoj u ono doba opće prihvaćenoj opoziciji krst-nekrst, suprotstavlja Starčević drugu, višu, univerzalniju opoziciju, opoziciju moralno-nemoralno, časno-nečasno. Starčević moralist osuđuje jedan nemoralni, etički nedostojan čin, osporavajući (sa stajališta apsolutnog estetizma možda i suviše kategorično) mogućnost, da se umjetnost kadikad zna uzdići i nad kriterije praktične etičnosti. Pjesnička ideja, temeljena na nemoralnosti opjevanog čina ne može, po Starčeviću mišljenju, biti ni velika ni uistinu pjesnička. I to je ono što je Starčevićeva kritika Mažuranićeva proslavljenog epa htjela reći«, zaključuje Dubravko Jelčić. Više etik, nego politik obilježilo je Antu Starčevića u svim segmentima njegova stvaranja u književnosti i politici pa je najpravičnije reći da je pisanom i govorenom riječi bodrio narod da ne klone, bio mu ideolog i njegov jedini pravi i najbolji učitelj koji je presudno utjecao i na hrvatsku književnost, u kojoj je djelima ostavi zapažen trag.

Literatura

DJELA DR. ANTE STARČEVIĆA. 1995. Knjiga III., Znanstveno-političke razprave. Pretisak iz 1894. Varaždin: Varteks.

DJELA DR. ANTE STARČEVIĆA. 1995. Pisma Magjarolacah. Pretisak iz sušačkog izdanja 1879. Varaždin: Varteks.

DRECHSLER, BRANKO. 1912. Dr. Ante Starčević, književna studija iz doba apsolutizma Bachova. Zagreb: Hrvatsko kolo VI, Matica hrvatska.

HORVAT, JOSIP. 1990. Ante Starčević: kulturno-povijesna slika. Pretisak iz 1940. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

STARČEVIĆ, ANTE. 1995. Književna djela. Zagreb: Matica hrvatska.

STARČEVIĆ, ANTE. 1971. Politički spisi. Zagreb: biblioteka Izbor, ciklus Hrvatska politička misao XIX. i XX. stoljeća, Znanje.

STARČEVIĆ, ANTE. 1992. Biblioteka Povjesnice 4. Split: Laus.

STARČEVIĆ, ANTE. 1971. Misli i pogledi: pojedinac - Hrvatska – svijet. Sastavio Blaž Jurišić. Zagreb: Matica hrvatska.

ŠEGVIĆ, KERUBIN. 1911. Dr. Ante Starčević, njegov život i njegova djela. Zagreb.

Lika-Hrvatska dika. 1992. Lički godišnjak za 1993. godinu, godište 1., Zagreb:

Hrvatski zavičajni klub Gospićana u Zagrebu.

Senjski zbornik, 23. 1996. Senjsko muzejsko društvo, Senj.

Hrvatsko slovo, XX., 983, 21. veljače 2014., Zagreb.